

Aynur Turan

(əvvəli ötən sayımızda)

Tarixi qədimdən-qədim, soy-kökü minilliklərə gedib çıxan bir xalq var – Azərbaycan xalqı! Əsrlər boyu hər cür məhrumiyyətə, müsibətəsinə qarşı, ən ağır döyüşlərdən, ölüm-dirim savaqlarından qalib kimi çıxan, meydan-da düşmənin gözünün içinə dik baxmağı bacaran məğrur, qürurlu, əyilməzdir Azərbaycan xalqı! Azərbaycan tarixində faciəli günlər çox olub. Xalqımızın həyat salnaməsini vərəqlədikcə əsrlər boyu başımıza gələnlərin şahidinə çevriliş, əcdadlarımızın, babalarımızın və atalarımızın zaman-zaman düçar olduqları bəlaları göz önünə gətiririk. Heyrət edirik ki, ağlagəlməz keşməkeşlərə tab gətirib yaşamış, bu günlərə gəlib çıxmış xalqımız nə qədər yenilməz və dözümlü imiş?.. Faşizm Almaniyası milyonlarla insanın qanı bahasıyla nəticələnen İkinci Dünya Müharibəsini bir neçə il davam etdirmişdirsə, ermənilərin törətdikləri vəhşilliklərin tarixi 200 ildir. Azərbaycan xalqına qarşı 1905-1907, 1917-1918-1920-ci və 1948-1953-cü illərdə törədilən soyqırımlarına Qaradağ, Xocalı da əlavə olundu, aralıqda Qarabağ işğal edildi. Xalqımız özünə qarşı tuşlanmışçırkin niyyətləri heç vaxt unutmamalı, qəlbində yaşatmalı, səbəbləri öyrənib təhlil etməli və tarixin ibrət dərslərindən düzgün nəticə çıxarmalıdır. Bu bizim üçün yazılmamış həyat qanununa çevrilməlidir. Azərbaycan tarixinə, insanlığa və bəşəriyyətə qarşı ən amansız və dəhşətli cinayətlərdən biri kimi düşmüş soyqırımı bugünkü və gələcək nəsillər unutmamalı deyə, bu mövzu dəfələrlə yazılmalı, dünya miqyasına çatdırılmalıdır.

Görkəmli şəxsiyyətlərin 31 Mart soyqırımı haqqında söylədikləri fikirlər:

Son iki əsrdə Qafqazda Azərbaycanlılara qarşı məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilmiş etnik təmizləmə və soyqırımı siyasəti nəticəsində xalqımız ağır məhrumiyyətlərə və məşəqqətlərə məruz qalmışdır. Mərhələ-mərhələ gücləndirilən beləqeyri-insani siyasət nəticəsində Azərbaycanlılar indi Ermənistan adlandırılan ərazidən min illər boyu yaşadıkları tarixi etnik torpaqlarından didərgin salınaraq kütləvi qətl və qırıqlarla məruz

yada siyasi və hüquqi qiymət verilməsinə nail olmaq, onun ağır nəticələrinin aradan qaldırılmasına və bir daha belə halların təkrar olunmamasına çalışmaqdır. Bunun üçün isə yalnız möhkəm və yenilməz milli birlik nümayiş etdirilməlidir.

Heydər Əliyev, Ümummilli lider

Azərbaycanın ərazi bütövlüyü danışıqlar mövzusu olmayıb və olmayacaqdır. Azərbaycan ərazi

Müsləman hətta bolşevik ol- saydı belə, ona aman vermirdilər. Onlar kefi istedikləri adamları öldürür, evləri dağıdır, xaraba qoyurdular. Nəinki kişilərə, hətta hamilə qadınlara da rəhm etmirdilər.

Nəriman Nərimanov, ictimai xadim

Ey ziyalılar, Qafqasiyanın böyük və bərəkətli bir qismi biz Azərbaycan türklərinindir. Burada torpağın və mülkün çoxu bizim, danışılan dil bizim, ruhumu-

Azərbaycanlılara qarşı soyqırım siyasətinin təzahürləri son yüzillikdə daha qabarıq şəkildə özünü büruzə verməsinə baxmayaraq, bu əməllərin başlanğıcı çox-çox əvvəllərə gedib çıxır. Xalqımızın zaman-zaman başına gətirilən faciələrin, bəlalının kökləri daha dərinlidir. Üç yüz ildən artıq bir dövrdə bu siyasət ayrı-ayrı vaxtlarda, müxtəlif formalarda həyata keçirilsə də, məzmun, qayə etibarilə bir məqsədə xidmət edib.

proseslərin nəticəsi olaraq 1905-1906-cı illərdə azərbaycanlılara qarşı Qərbi Azərbaycanda deyil, Şimali və Şərqi Azərbaycanda da soyqırım tədbirləri keçirməyə müvəffəq oldular...

Təkcə Cənubi Azərbaycanın Urmiya şəhəri və onun ətraf ərazilərində ermənilər 150 minə yaxın Azərbaycan əhalisini qətlə yetirmişlər. Məhz bu proseslərin davamı və ən yüksək zirvəsi kimi 1988-1990-cı illərdə Ermənistan-da azərbaycanlıların kökünü kəs-

31 Mart – tariximizin göz yaşısı

bütövlüyü bərpa ediləcəkdir, Azərbaycan xalqı Dağlıq Qarabağda və ətraf bölgələrdə yaşamış, yaratmışdır. Bugünkü Ermənistan dövləti tarixi Azərbaycan torpaqları üzərində qurulmuşdur. İrəvan xanlığı, Zəngəzur mahalı bizim tarixi torpaqlarımızdır. Biz heç vaxt imkan verə bilmərik ki, doğma torpağımız olan Dağlıq Qarabağda ikinci erməni dövləti yaradılsın.

Tarixdə artıq bir dəfə Azər-

zu bəzəyən musiqi və ədəbiyyat bizimdir. Bəs Allahın o gözəl nemətlərindən niyə üz döndərsiniz? Məgər neçə milyonluq türkün gücü yoxdur? Güc var. Toplanıb cəmi gücümüzü təşkilatə tabe etməliyik, ədəmi-mərkəziyyət qayəli Azərbaycanda bir idarə yaradılmalıdır ki, Dağıstan, Bakı, Gəncə,

1828-ci il fevralın 10-da Təbriz-Tehran yolunun üstündə yerləşən Türkmənçay kəndində Rusiya–İran müqaviləsi bağlandı. Martın 20-də Rusiya hökmdarı I Nikolay bu müqaviləni təsdiq etdi və elə ertəsi gün yeni inzibati vahid İrəvan və Naxçıvan xanlıqları əraziləri əsasında “Erməni vilayə-

mək və “türksüz Ermənistan” yaratmaq məqsədilə soydaşlarımıza qarşı əsrin ən ağır və qəddar vəhşillikləri həyata keçirildi... Azərbaycanlılara qarşı soyqırım siyasəti həyata keçirilərkən bu iş bütün dövrlərdə və bütün hallarda əvvəlcə deportasiya, onun ardınca da soyqırımların başlanması

1828-1829-cu illərdə Rusiya-Osmanlı müharibəsindən sonra da ermənilər Türkiyədən tarixi Azərbaycanta torpaqlarına köçürülürdülər. Hətta bu iş üçün 1829-cu ildə Rusiya tərəfi xüsusi komitə təşkil etmiş və 12 maddəlik ümumi qaydalar müəyyənləşdirmişdi. Bu təkzibolunmaz faktı xatırlatmaq istərdik ki, azərbaycanlılara qarşı son üç yüz ildə soyqırım siyasətinin keçirilməsinin əsas səbəbkarları indiki Ermənistanda yaşayan ermənilər və onların sələfləridir

baycanın əzəli torpaqlarında erməni dövləti yaradılmışdır, o da bugünkü Ermənistandır. O torpaqlar bizim doğma ata-baba torpaqlarımızdır. İrəvan xanlığı, Zəngəzur mahalı – bütün o adlar Azərbaycan toponimləridir.

İlham Əliyev, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İrəvan, Batum və Qars vilayətlərində türklər mal və namusunu mühafizə etsin. Həm hal-hazırda, həm də gələcəkdə asudə və səadətli yaşamağını təmin eləsin.

Yusif Vəzir Çəmənəziminli, yazıçı

Ermənilər müsəlman əhalisini işgəncələrlə öldürür, şəmşirlə-

ti” yaradıldı. Türkmənçay müqaviləsinin 15-ci maddəsinə əsasən İrəvanı yaşayan ermənilərə sərbəst surətdə Rusiyanın himayəsinə keçmək hüququ verildi. Əslində, ermənilərin Qafqaza köçürülməsi işinə ondan bir il əvvəl hazırlıq aparılmışdı, yəni 1827-ci ildə İrəvandan Azərbaycan ərazilərinə köçürülən yüzlərlə erməni ailəsi üçün yerlərdə hər cür şərait yaradıldı.

1828-1829-cu illərdə Rusiya-Osmanlı müharibəsindən sonra da ermənilər Türkiyədən tarixi Azərbaycanta torpaqlarına köçürülürdülər. Hətta bu iş üçün 1829-cu ildə Rusiya tərəfi xüsusi komitə təşkil etmiş və 12 maddəlik ümumi qaydalar müəyyənləşdirmişdi. Bu təkzibolunmaz faktı xatırlatmaq istərdik ki, azərbaycanlılara qarşı son üç yüz ildə soyqırım siyasətinin keçirilməsinin əsas səbəbkarları indiki Ermənistanda yaşayan ermənilər və onların sələfləridir. O sələflər ki, onların hamısı vaxtilə İrəvandan, Türkiyədən, daha sonra Suriyadan, Livandan, Yunanıstandan Bolqarıstandan, Rumınyadan, Qərbi Azərbaycana – indiki Ermənistanı köçürüb gəliblər, bəzən də getiriliblər. Məhz bu

ilə müşayiət olunmuşdur. Adətən, köçürülmələr soyqırımlarla başlanmış, soyqırımlarla tamamlanmışdır.

Əsrin əvvəlində əksər əhalisi azərbaycanlı olan İrəvan şəhərindən və Ermənistan SSR-in digər bölgələrindən soydaşlarımız təqiblərə məruz qalaraq kütləvi surətdə qovulurdu. Azərbaycanlıların hüquqları ermənilər tərəfindən kobudcasına pozulur, ana dilində təhsil almalarına əngəllər törədilir, onlara qarşı repressiyalar həyata keçirilirdi. Azərbaycan kəndlərinin tarixi adları dəyişdirilir, toponimika tarixində misli görünməyən qədim toponimlərin müasir adlarla əvəzlənmə prosesi baş verirdi. Saxtalaşdırılmış erməni tarixi gənc ermənilərin şovinist ruhunda böyüməsinə zəmin yaratmaq üçün dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırılırdı. Böyük humanist ideallara xidmət edən Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti ruhunda tərbiyə olunmuş yeni nəslimiz ekstremist erməni ideologiyasının təqiblərinə məruz qalırdı.

Dinləyin, dinləyin, mən bir kamanam, Şərqi sinəsindən qopan fəğanam. Uzaq əsrlərin dərinliyindən Sabaha üz qoyan sonsuz karvanam. Sovqatı, bəxşişi açıq sinədə, Ağzının sonuncu tikəsini də Dosta bağışlayan, düşməne verən Dumanlı Təbrizəm, çənli Zəncanəm Hər şeyi alıb tükənsə belə, Eşqi tükənməyən Azərbaycanam!

Hər il mart ayının 31-i Azərbaycanda dövlət səviyyəsində azərbaycanlıların soyqırımı günü kimi anılır. Bu təqvim son yüz ildə Azərbaycan tarixində baş vermiş faciələrin xalqın yaddaşındakı qanlı izlərini özündə əks etdirir. Azərbaycanlıların kütləvi şəkildə qırılmasını, repressiyalara məruz qalmasını XX yüzilliyin dünya tarixinin ən qanlı səhifələrindən biri hesab etmək olar.

(ardı gələnlər sayımızda)

qalmış, xalqımıza məxsus minlərlə tarixi mədəni abidə və yaşayış məskəni dağıdılıb viran edilmişdir.

Qarşımızda duran əsas vəzifələrdən biri son əsrdə xalqımıza qarşı həyata keçirilən soyqırımı haqqında indiki və gələcək nəsillərdə möhkəm milli yaddaş formalaşdırmaq, bu faciələrə bütün dün-

Türk demokratiyasının qafasında partladılan toplar, müsəlmanlara edilən ədalətsizlik Azərbaycan fikrini daşıyanları, muxtariyyət və istiqlal əqidəsi ilə yaşayanları məhv etmək üçün idi.

M.Ə. Rəsulzadə, ictimai xadim

rəle parçalayır, süngü ilə dəlik-deşik edir, körpə uşaqları süngüyə keçirir, evlərə od vurub sakinləri ilə qarışıq yandırır, qadınları soyundurur və saçlarını bir-birinə bağlayaraq tufəngin qundağı ilə ölüncəyə qədər döyürdülər.

Kulqə, tədqiqatçı